

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи номзадии Раҳмонов Ҳафиз Азизович дар мавзуи «Фазлиддин Муҳаммадиев ва таҳаввули ҳикояи муосири тоҷик (солҳои 60-80-уми асри XX)» барои дарёғти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ

Диссертатсияи Раҳмонов Ҳафиз Азизович «Фазлиддин Муҳаммадиев ва таҳаввули ҳикояи муосири тоҷик (солҳои 60-80-уми асри XX)» ба яке аз мавзуъҳои мубрами адабиётшиносӣ бахшида шуда, ба шиносномаи ихтисос ва аз лиҳози фарогирии мухтавоӣ ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёғти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ мутобиқат менамояд.

Таҳқиқоти диссертационӣ ба сарҳати 9-и «Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.09.2020, № 503)» иртибот дошта, масъалаи гиромидошти забону адабиёт, осори гаронарзиши ниёгон ва таҳқиқи он дар шароити кунунӣ аз масъалаҳои актуалӣ ба шумор меравад.

Мақсади асосии муаллифи диссертатсия таъйини сатҳи рушду камоли шахсияти адабии Фазлиддин Муҳаммадиев, ҷойгоҳи ҳикояҳои ў дар байни ҳикояҳои солҳои 60-80-уми асри XX, аносари пуркорбурди пайранг, шеваҳои ривоятпардозӣ, тафовути сабкии ҳикояҳои ҳаҷвии¹ нависанда, таъсирпазирий аз равиши реализми сотсиалистӣ, дарунмоя ва шахсият дар ҳикояҳои адиб ва дар маҷмуъ, шинохти ҷойгоҳи жанри ҳикоя дар эҷодиёти нависандай маъруф маҳсуб мешавад. Баробари ин муаллиф қӯшидааст, ки ба масоили назарии жанри ҳикоя дар адабиётшиносии тоҷик низ таваҷҷуҳ намояд. Аз назари мо, натиҷаи ин кор барои шинохти равандҳои насри тоҷикии садаи бистум, дарки назарии жанри ҳикоя ва таҳқиқи амиқи дарунмояи ҳикояи тоҷикии ин давра судманд хоҳад буд.

Навғонии диссертатсия дар он аст, ки аввалин маротиба ба таври комил ва бонизом вежагиҳои ҳикояҳои Фазлиддин Муҳаммадиев ба доираи ҳаллу фасли илмӣ ворид шудаанд.

Бо диссертатсияи мазкур бори дигар масоили сабки фардӣ ва равишҳои эҷодии нависанда бо такя ба ҳикояҳои ўсобит шуда ва бархе аз ин муҳтассот муаллифро дар заминаи масъалаҳои инқишифӣ жанр ба натиҷаҳои хуби илмӣ расонидаанд. Аз ин ҷиҳат, таваҷҷӯҳи ҳарчи бештар ба ҷойгоҳи ҳикояи аҳди муосир ва муҳтавои онҳо, аз назари мо, барои такмили консепсияи таҳқиқи бархе аз масъалаҳои таъриҳӣ ва назарии адабиёти замони нав низ муғиданд. Муаллиф ба фаъолияти эҷодии нависанда аз дидгоҳи як марҳалаи бисёр ҳассос ва навназарӣ ба проблемаҳои умдаи ҳаёти адабӣ таваҷҷӯҳ кардааст. Навғонии муаллиф дар боби таъйини шеваҳои ривоятпардозӣ ва пайрангсозӣ дар насли муосири тоҷик дар мисоли ҳикояҳои Фазлиддин Муҳаммадиев ва маҳсусияти равиши реализми сотсиалистӣ низ ба бартарии ҷусторҳои ин муҳаққиқ ишора мекунад. Рӯйкард ба инҳирофоти фардии нависанда ва ҳамзамон, тағовутҳои сабкии ҳикояҳои ҳаҷвии нависанда бо далелҳо ва намунаҳои мушахҳас низ бартарии усули ҷустуҷӯи илмии муаллифро нишон медиҳад.

Нуктаи характерноки диссертатсия дар он аст, ки ба василаи ҳикояҳои нависанда муҳимтарин масъалаҳои таърихи адабиёт ва назариёти адабӣ, гузашта аз ин, ҷузъиёти кори эҷодӣ дар ҳудуди замони зиндагии ў равшан мешавад. Аз сабаби он ки фосилаи замонии баъди солҳои 50-уми садаи бист дар адабиёти тоҷик марҳалаи ковишиҳои нисбатан ҷиддии адабӣ мумтоз шуд, муаллифи диссертатсия номи Ф. Муҳаммадиевро “дар зумраи пешgomoni ин падидаи адабӣ” қарор дода, ин андешаро чун боризтарин комёбии нависанда арзёбӣ мекунад, ки ў“на танҳо аз равишиҳои қолабӣ ва тақроршавандай насли реализми сотсиалистии солҳои 20-40-ум даст мекашад, балки дар баробари истифодай таҷрибаи адибони руси ҳамзамони худ равиши тозаи тарҳи масъала дар асари бадеиро ба миён мегузорад, ки дертар аз тарафи мунаққидон «насли андеша», ё «насли равоншиносона», насли «шахсиятҳо ва симои куллии онҳо» унвон мегиранд” (с. 3).

Аз ин ҷиҳат таҳқиқи ин падида ва саҳми нависанда дар чунин марҳалаи таърихи ҳаёти адабӣ, фаророфт ба муҳтавои ҳикояҳо аз бисёр ҷиҳат руҳиёти замониву миллӣ, муаммоҳои иҷтимоиву фарҳангӣ, масъалаҳои ҳаётан муҳим ва баҳсангезро равшан мегардонад. Ин натиҷа муҳим аст, ки бо ҳикояҳои

нависанда раванди рушди адабиёти точик ва нукоти мубрами кори эчодиро низ метавон ошкор кард.

Аз ин чихат, ба бардошти дурусту салимтабъонаи муаллиф ҳикояхое, ки аз ин устоди адабиёт боқӣ мондаанд, аз чихати мазмуну муҳтаво, фарорафт ба масоили меҳварии адабӣ, маҳсусияти ҳаёти иҷтимоиву маънавии муосир, руҳиёти миллӣ, баробари ин қазияхое чун маҳсусияти равиши кори эҷодӣ ва ғайра муҳим буда, омӯхтани онон имрӯз барои таъйини як қатор муаммоҳои умдаи як давраи пурбори адабиёти точик арзиш ҳоҳанд дошт. Муаллиф дар баробари суннати таҳқиқи ҳикоя дар адабиёти форсии тоҷикӣ дар гузаштаву имрӯз ба ҷойгоҳи ҳикоя ҳамчун жанри пуркорбурд дар масъалаи вуруди саргузашту воқеиятҳои ҳаётӣ ба асари адабӣ наздик шуда, ба таъкиди ў, чихати судманди ҳикояҳо дар эҷодиёти нависандагон он аст, ки «ҳикояҳои кӯҳна» мазмуну моҳияти нав қасб кардаанд. “Ҳикоёти адабиёти шуравӣ рӯзгори ашҳоси таъриҳӣ ва воқеиро чунон тасвир намудаанд, ки онҳо мазмун ва ғояҳои ҳаётбахши ҷомеаи муосири худро дар бар мегиранд, мазмуну муҳтавои инсонпарварӣ ва башардӯстиро дар шаклҳои зебою шево ифода месозанд” (с. 28).

Бо назардошти ин нукта диссертант бо дарки расои моҳияти равандҳои адабӣ ба омӯзиши ҳикояҳои муосири тоҷикӣ ва ҷаҳонӣ пардохта, пеш аз нақду баррасии усуливи жарғбинонаи онҳо дар назариёт ва корбурди жанри ҳикоя дар гузаштаву имрӯза, авомили муассир ба рушди ҳикоя ва маҳсусияти ғояву моя ва образҳои он низ изҳори назари мунсифонаву пажуҳишгарона карда, ҳамаи онҳоро аз тарозуи сараву сақати илмии ноқидона мегузаронад.

Муаллиф дар роҳи расидан ба мақсади асосӣ – таъйини арзишҳои ҳикояҳои Ф. Муҳаммадиев ҳарчи бештар комёб шуда, матолибро бо мизон ва мабонии аслии таҳқиқ, назари то ҷое мунсифонаву мӯътамад матраҳ карда ва ба натиҷаҳои хуби илмӣ расидааст. Яқинан, бо таҳқиқи нисбатан ҷиддии ҳикояҳои нависанда ба ҳаллу фасли масъалаҳои умдаи насри адабиёти садаи бист роҳ ҳамвор ҳоҳад шуд ва соҳиби диссертатсия имкони хубе дарёфта ва тавонмандона аз уҳдаи баррасии нисбатан комили мавзӯъ баромадааст.

Муҳимтарин чихати муқаддимаи рисола арзёбии муфассали моҳият ва манзараи омӯзиши эҷоди адабии Ф. Муҳаммадиев маҳсуб шуда ва дар он

чойгоҳ ва арзиши тамоми он корхое, ки то ин вақт дар муҳаммадиевшиносӣ ва пажуҳиши ҳикояҳои ин устоди адабиёт анҷом ёфтаанд, баҳои дуруст дода шудааст.

Дар боби-аввали диссертатсия (с. 16-63) масъалаи ҳикоя ва чойгоҳи он дар эҷоди адабии Ф. Муҳаммадиев ба миён гузашта шуда, аввалан, масоили назарии ҳикоя дар адабиёти тоҷик (с. 16-38) ва маҳсусияти шинохти он дар гузашта ва замони мусир ба арзи аҳли таҳқиқ расидааст. Дар ин қисмат ҷанбаҳои шинохти ҳикоя бо такя ба андешаҳои донишмандони ватаниву ҳориҷӣ – Ҳ. Шарифзода, Р. Ҳодизода, М. Шукурев, Т. Абдуҷабборов, А. Сайфуллоев, Л. Демидчик, Р. Мусулмониён, Н. Салимӣ, И. Юнусӣ, Ҳ. Размҷӯ, Ф. Билетский, Б. Томашевский ва дигарон муурӯр шудааст.

Муаллиф дар ин бахши рисола, аввалан, оид ба нуктаҳои хеле муҳимми мавзуъ – тавзехи ҳикоя (ҳикоят) дар гузашта ва имрӯз, масоили жанрӣ ва истилоҳӣ, умумияти таърифҳои донишмандон дар мавриди ҳикоя, эътирофи ягонаи жанрҳо дар адабиёти се ҳавзаи форсизабон ва ғайра изҳори назар карда ва сипас чойгоҳи ин жанрро дар осори як зумра адибони асримиёнагии форсӣ-тоҷикӣ – Муҳаммад Наршахӣ, Низомулмулки Тӯсӣ, Унсурулмаолии Кайковус, Муҳаммад Авфии Бухорӣ, Саъдии Шерозӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ ва дигарон бозгӯй кардааст. Назароти муаллиф оид ба мақоми ҳикоя дар адабиёти гузашта ва имрӯз, муносибати адибони аҳди классикӣ ба тасвири чойгоҳи шаҳсиятҳои таъриҳӣ ва такомули ин образҳо – Муҳаммад Закариёи Розӣ, Ҳаким Фарруҳӣ, Анӯшервони одил, Кисро, Арасту ва даҳҳо дигар хеле ҷолибанд. Муаллиф ба ин муносибат аз як силсила масъалаҳои зарурӣ – услуги ҳикояҳо, тасвири реалистӣ ва обективии воқеаҳо, ҷанбаҳои мушаҳҳас дар сабку услуг – қаробати насри классикии тоҷик бо насри ривояти, робитаи ҳикояҳо бо насри ривояти, сабку салиқаи оғариниши ҳикоят андар ҳикоят, оmezishi шеъру наср дар зуҳури андешаҳо, ҳузури “ман”-и нависанда чун падидай услуги лирикӣ, ҳузури пораҳои насри лирикӣ ва ғ. хулосаҳояшро баён кардааст. Ҳамин тавр, дар баробари бозгӯйи сабабҳои заминаи воқеӣ доштани насри классикон аз боби вежагиҳои умдаи насри баъдӣ, аз ҷумла маорифпарварӣ, фарорафти реализми танқидӣ, вусъати жанрҳои очерку сафарнома, зуҳури ҳикояҳои ихчаму қӯтоҳ, меросбарии адибони шуравӣ аз

имконоти насли классикий ва ҷаҳонӣ, ҷойгоҳи ҳикояи ғиной, мабдаи субъективӣ, сарчашмаҳои ҷанбаи ғиной дар ҳикояҳои имruz, шаклҳои субъективии қиссапардозӣ, гуногунии услуб, равшании сужет дар ҳикояҳо, бетафовутии новелла ва ҳикоя, тафовути ҳикоя аз очерк ва дигар масъалаҳо сухан рафтааст. Муаллиф қӯшида нишон дидад, ки “адибони муосири тоҷик бо мурури вуқуфи худ аз он сарчашмаҳои адабӣ ва таърихӣ ҳикояҳои худро аз файзи мероси классикий шодоб намудаанд” (с. 28).

Дар ҷойе ин бардошти муаллиф низ ҷолиб аст, ки “дар шакли ҳамосавии тасвир муносибати объективӣ-холисонаи нависанда нисбат ба воқеият ва тақдири қаҳрамонон мавқеи намоён дорад. Нақл, баён, таҳлилу тафсири воқеа ва рафтору кирдори онҳо оромона, батамкин ва батафсил рӯи коғаз меояд. Гӯё нависанда дар як канор истода, шоҳиди воқеаю ҳодисот мегардад ва онҳоро аз як сар ба риштаи тасвир мекашад, шахсан худаш ба ҷараёни онҳо даҳолат намекунад. Аз ҳикоя худи хонанда хулоса мебарорад, ки ҳадаф ва муроди нависанда чӣ будааст” (с. 31).

Дар бардошти диссертант оид ба вусъати ин жанр ҷунин омадааст: “Жанри ҳикоя, ки маъмултарин жанри адабиёти ҷаҳон шинохта шудааст, дар ҷорҷӯбай воқеаҳои хурд маъниҳои қалон, хулосаҳоеро, ки арзиши инсонпарварона доранд, ғунҷонида метавонад. Дар пораҳои хурд бо забони реҳтаву равон характерҳои мукаммал оғарида мешаванд. Ҷиҳатҳои хуби ҳикояҳои аксар адибони муосир дар ҳамин аст. Онҳо воқеаҳои қалонро интихоб намекунанд. Аксар ҳикояҳо аз тасвири ҳодисаҳои хурди типии ҳаёт иборатанд. Ҳамин ҳолат ба онҳо имконият медиҳад, ки аз нақли хушқу ҳолии воқеаҳо худдорӣ намуда, моҳияти воқеаҳоро ошкор намуда, характери мукаммали қаҳрамонҳоро ба вуҷуд оранд” (с. 35).

Масъалаи дигаре, ки дар ин боби диссертатсия равшан матраҳ шудааст, бозгӯи зинаву заминаҳои рушду камоли ҷаҳони адабии Ф. Муҳаммадиев мебошад ва дар ин ҷода низ омилҳои рушди нависандагии ӯ сазоворона ба миён ҳарҳо шудааст. Муаллиф бо такя ба дастовардҳои эҷодии нависанда ва бозгӯи бардошти ноқидони замон диққати хонандаро ба сайри такомули Ф. Муҳаммадиев дар ин арса ҷалб мекунад. Ин нукта ҷолиб аст, ки дар марҳалаи аввали эҷод, пеш аз ворид шудан ба адабиёт ба рӯзноманигорӣ даст доштани

нависанда ва таҷрибаҳояш дар хабарнависӣ аз муваффақияти ў дониста шуда (с. 40), дар ин замина муаллиф баробари дастовардҳо ба нақсу камбуди эҷоди асар аз ҷониби ноқидони замон ҳам ишораҳо мекунад (с. 41).

Ҷолибии осори нависанда аз диdi муаллиф дар он аст, ки хонанда “дар ҳикояҳои ин давраи ў дучори ҳодисоти фавқулода ва ё ҳолатҳои изтиорӣ ва ё фочиае дар зиндагии қаҳрамон” намешавад, “балки онҳо гирифтори ҳамон саргармиҳои одии рӯзгор ҳастанд, ки ҳар кас метавонад ба онҳо дучор ояд” (с. 43). Сипас сухан аз боби қаҳрамонони нависанда меравад ва симои Аҳрор-амак, Зиёбобо, Иқбол-хола, Заррина, Ойишаҳон, Рауф Сафозода ва дигарон ба сифати шахсиятҳои бадеии “аз ҳунари танзу шӯхигӯйӣ барҳӯрдор” пеши назари хонанда меояд (с. 46) ва ба ин муносибат моҳияти ин образҳо хеле бо ҷозибаҳои хос шарҳу тафсир ёфтаанд. Муаллиф муваффақияти нависандаро зимни оғаридани симоҳои Аҳрор-амак ва Зиёбобо аз он иборат медонад, ки “масоили иҷтимоии аз назари худ мубрами ҷомеаи замонашро матраҳ” кардааст (с. 47).

Дар ин қисмати фасл сухан дар мавриди осори муҳташам – “Дар он дунё” “Одамони кӯҳна”, “Палатаи кунҷакӣ”, “Варта” чун дараҷаи баланди камоли эҷодӣ рафта, муаллиф ба хулоса омадааст, ки нависанда “бо вучуди ин ки дар жанрҳои гуногун – очерк, ҳикоя, қисса, роман осори худро таълиф кардааст, аммо ҳамвора ва дар ҳама ҳолат ба ҷавҳари афкору андешаи худ – масъалаи маънавияти инсон ва тарбияи ахлоқи ҳамида дар замири ў пойбанд мондааст... Ин ҳолат метавонад далели ин бошад, ки Ф. Муҳаммадиев аз ҳамон рӯзи аввал, ки ба оғариниши осори адабӣ рӯй овардааст, мақсад ва вазифаи худро дар ин роҳ шинохта, то охир ба он содиқ мондааст” (с. 53).

Фасли севуми боби аввал (с. 54-63) ба вазъи жанри ҳикоя дар адабиёти солҳои 60-80-уми асри XX нигаронида шуда, дар он низ ҷойгоҳи нависанда чун ҳалқаи меҳварӣ бознамо шудааст. Ин фасл сареҳан бо зикри ҳамназарии муаллиф бо фикри аҳли таҳқиқ дар боби қонунмандии тағири адабиёт дар қаламрави шӯравӣ аз нимаи дувуми солҳои 50-уми садаи бист дар робита ба баргузории анҷумани Ҳизби коммунистӣ оғоз мешавад. Бо вучуди ин муаллиф ақида дорад, ки “ҳанӯз ҳам авомил ва пешзаминаҳои ин таҳаввул ба таври фарогир омӯхта нашудааст” (с. 54). Бинобар ин, ба назари муҳаққик,

“яке аз роҳҳои натиҷадор дар робита ба пажуҳиши масъалаҳои адабиёти муосири тоҷик ин аст, ки ҳар як навъу жанрҳои алоҳидаи адабии солҳои 50-60-и асри XX дар алоҳидагӣ баррасӣ шуда, бунёди таҳаввул ва такомули жанрҳо нисбат ба солҳои гузашта таҳқиқ гардад” (ҳамон ҷо).

Пас бисёр усулист, ки ин таҳаввулот дар мисоли вазъи ҳикоя дар солҳои 60-80-уми садаи бист мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар фасли мазкур мақоми Ф. Муҳаммадиев баъди П. Толис омадааст. Ба бардошту натиҷагирии муаллифи диссертатсия “муурӯ ба пажуҳишоти муҳаққиқон коғист, то ба ин ҳақиқат бирасем, ки таҳаввул ва пешрафти жанри ҳикояро, ки аз нимаи солҳои 50-уми асри гузашта оғоз шудаву то солҳои 80 ҷараён гирифтааст, маҳз бояд дар маҳсули эҷоди Ф. Муҳаммадиев бояд ҷустуҷӯ кард. Дарвоҷеъ, Ф. Муҳаммадиев ба жанри ҳикоя аносирӣ тасвир, тавсиф ва тафаккури фалсафӣ-равонӣ ва маърифати дунёи ботинии инсонро ворид сохта, бад-ин тартиб ҳикояи солҳои баъдиҷонгиро, ки аз таъсири қавонини жанри публисистӣ наметавонист бурун ояд, бадеътар ва хунармандонатар соҳт” (с. 57).

Дар ин фасл ба “ҷузъиёти хурду бузурги чунбишҳои руҳиву равонии қаҳрамононаш мутаваҷҷех” шудани адиб, фарозу фуруди оғарида шудани дунёи маънавии қаҳрамон, истифодаи сабки реалистӣ дар ҳикояҳо, мағзи таҳаввулоте, ки нависандаро дучори тафйир гардонид, муқобил мондани ду ҷаҳонбинӣ ва ҷанбаҳои маънавии инсон дар ҷомеаи муосир, ду навъ будани қаҳрамон, эъҷоз ва саранависӣ, кӯтоҳбаёни ва ғайра таваҷҷуҳ шудааст. Дар ин раҳгузар равонковӣ муҳимтарин унсури эҷоди нависанда ба ҳисоб омада ва ин натиҷа бозгӯ шуда, ки дар ҳикоёти солҳои 50-70-уми садаи бист “ҳар андоза, ки нависанда ба равонковии шаҳсиятҳои қаҳрамононаш мепардозад, ҳамон андоза нақли муборизаҳои хубу бад ҳунармандонатару зебоишиносона мегардад” (с. 61). Дар ин маврид ҳикояи “Рӯзи дафни усто Оқил” бисёр хуб ва бо дарки фазои маънавии он солҳо баррасӣ шудааст.

Дигар аз нуктаҳои таҳлили ин бахш марбут ба ҷойгоҳи ҳаҷву танз дар ҳикояҳои ин солҳост, ки он ҳам хеле равишмандона таҳлилу баррасӣ шуда ва ҷунин бармеояд, ки ҳаҷв аз авомили барҷастагии сабки фардии нависанда ба ҳисоб мерафтааст (с. 63).

Ба хулосай ростини муҳаққиқ бо ҳузури Ф. Мұхаммадиев ба адабиёт мачрои жанри ҳикоя комилан тоза ва “мавқеъ ва мақоми ү дар робита ба ин масъала аз ҳамон рұзғои аввали әчодиаш эътироф шудааст. Нависанда бо тамаркуз ба маънавиёт ва дунёи даруни қаҳрамон, даст қашидан аз нақли воқеа ба хотири баёни худи воқеа, истифода аз аносирі ҳаҷв ва самимият бахшидан ба раванди таҳқия жанри ҳикояи адабиёти точикро ба сатҳи наврасонидааст” (с. 63).

Ҳамин тавр, дар ин боби рисола мулоҳизаҳо оид ба равиши кори әчоди вә осори адаби ба риштай таҳқиқ омада, ки арзиши ин кор барои таъйини маҳсусияти коргоҳи адиб низ аз аҳаммият холій нест. Ин ва дигар масъалаҳо имкон дода, ки чанд нұктай ҳајту маҳсусияти әчоди адабии Ф. Мұхаммадиев баррасій шуда, дидгоҳ аз хусуси вежагиҳои осори адаби ба доираи мулоҳизаи мунсифона биёяд.

Яке аз бобҳои муҳимми рисола ба сайри муҳтассоти сохториву поэтикии ҳикояҳои Фазлиддин Мұхаммадиев дахл дорад ва ин چо, аввалан, ин назареро пеш мениҳад, ки дар ҳикоёти нависанда “унсурҳои пуркорбурди пайранг” ба кор мераванд. Ин چо ҳам бо дидгоҳи назарии муҳаққиқ бармехўрем ва ин фасл як андоза дидгоҳҳои назарӣ дар ҳамоҳангӣ бо ҳикматҳои уламои юнонӣ, аз ҷумла Арасту ва афкори адабиётшиносии русу точик (В. Г. Белинский, Р. Мусулмонқулов) дорад. Ин гуфтугӯ дар доираи шарҳи истилоҳии “пайранг” бо ишора ба пешинаи шарҳҳои истилоҳии “сужа”, “фабула” ва “моҷаро” сурат ёфта ва ин ҳамон “пайранг”-ест, ки онро В.Г. Белинский зарурати “калимот барои мусиқӣ дар опера” дониста ва муаллифи диссертатсия онро “оғаридан шакле барои андеша бо амри таҳайюли худ” таъбир кардааст (с. 64).

Дар ин фасл бо бознамоии “пайранг” дар романҳои адибони ҷаҳонӣ Диккенс, Балзак, Стендал, Достоевский ва дигарон пайрангҳои нависандаи точик Ф. Мұхаммадиев баррасій шуда ва ин муҳимтарин ёфта ва бардошти муаллиф аст, ки дар он назарияи “пайранг” дар иртибот бо маҳсули әчоди адабии точикӣ бозгӯй шудааст. Таҳлили пайранг дар ҷузъҳои “дебоча”, “муқаддимачинӣ”, “гиреҳбандӣ”, “инкишофи амал”, “авҷ”, “гиреҳқушӣ”, “муаххара” имкон додааст, ки дунёи ботинии нависанда дарк карда шавад.

Чанд ҳикояи нависанда, аз ҷумла “Хиёбони нодир”, “Тамошо”, “Шаби савум” ва ... бо назардошти фарорафти хоси қашмакаши дунёи ботинӣ ва эпизодҳои ҷамъбастӣ, тавсифӣ, равоншиносона ва ғайра мумтоз ҳисобида шудаанд.

Фасли 2.2-юми боби дувум ҳам аз нигоҳи гузориши масъала хеле ҷолиб аст ва он “шеваҳои ривоятпардозӣ дар ҳикояҳои Фазлиддин Муҳаммадиев” (с. 82-98) ном дорад. Дар ин фасл ҷавҳари ҷустуҷӯ ба таснифи анъанавии шеваҳои ривоятпардозӣ ба “шахси якум” ва “севум”, меъёри асосии таъйини шеваи ривоятпардозӣ, дар ривоётшиносӣ мансубият доштан ё надоштани ровӣ ба диегезис (ҳақиқати адабии асар), меҳвари танзимгари ривоётпардози “шахси якум” маҳсуб шудани ровӣ ишораҳои бисёр амиқу ҷолиб шудааст. Ташхиси сухани мустақим аз ғайримустақим аз дигар нуктаҳои баррасӣ дар осори нависанда аст. Сохтор ва асолати ривоятпардозиро муҳаққики заррабин бисёр ҷолиб ва бо ҷозибаҳое дидо тавонистааст. Ин вижагии дарки муаллиф ҳам ҷолиб аст: “Дар ҳикоёте, ки қайфият, ҷаҳонбинии қаҳрамон ба муаллиф наздик аст, зуҳури бевоситаи субъективии муаллиф вучуд надорад ва ё ба ҳадди андак расонида мешавад” (с. 94).

Ба хulosai барҳақи муаллиф, “гуногунии равишҳои ривоятпардозӣ дар ҳикояҳои Ф. Муҳаммадиев ба инкишофи табиии анъанаҳои адабиёти романтиқӣ ва реалистӣ асос ёфтааст. Қонунмандиҳои ривоятпардозӣ дар ҳикояҳо ҳусусиятҳои хоси насли нависандаро инъикос мекунанд. Дар баробари ин, ин ҳислатҳои мушаҳҳасшуда ифоданокии бештари маънӣ ва расмӣ пайдо мекунанд, ки он бо пурзӯр шудани аҳаммияти ҳар яке аз кучактарини ҷузъиёти жанри ҳикоя оварда мерасонад” (с. 98).

Дар фасли 2.3-юм тафовутҳои сабкии ҳикояҳои ҳаҷвии нависанда бозгӯ шудаанд. Аввалан, осори ҳаҷвии адабиёти муосири тоҷик ба се давра ҷудо ва маҳсусияти ҳар қадоме бозгӯ шудаанд. Дар диссертатсия саъӣ рафта таъқид гардад, ки дар ҳикояҳои нависанда “интиқоди аносири милливу динии ба низоми сотсиалистӣ бегона” камтар дучор мешавад, балки баръакс “ин гуна осори ў ё танзи сабук ва ё ҳаҷви безарар аст” (с. 99).

Да стабандии ҳикояҳо ба ду гурӯҳ ҳам усулист: гурӯҳи аввалро адиб чун асари ҳунарии адабӣ оғарида, дар онҳо тамоми қонунмандӣ ва аносири асари

адабӣ риоя шудаанд. Гурӯҳи дувумро “дар суханрониҳояш аввал шифоҳӣ нақл кардаву баъдан ба қолаби ҳикояи ҳаҷвӣ даровардааст” (с. 100).

Дар фасли аввали боби севум “Вежагиҳои муҳтавоӣ ва дарунмояи ҳикоёти Фазлиддин Муҳаммадиев” (с. 109-123) ҳикояҳои нависанда дар қаринаи методи ягонаи замони шуравӣ - реализми сотсиалистӣ ба гуфтугӯ омадааст. Муаллиф саъӣ карда, ба ҳузури баҳсҳо дар заминаи усули реализми сотсиалистӣ диққат бибарад ва ангезаҳои шинохти онро ба арзи андешаи мөбрасонад, меъёрҳои шинохти аҳли таҳқиқро ҳам аз диди шуравӣ ва ҳам пасошуравӣ, ҳамзамон нуқтаи мобайни онро равшан бозгӯяд.

“Ҳикояи Ф. Муҳаммадиев давоми таърихии инкишофи равиши реализми сотсиалистӣ буда, ҳамроҳ бо таҳаввули ин равиш, ки дар нимаи дувуми асри гузашта ба миён омадааст, сайри таърихии онро идома додаанд. Ф. Муҳаммадиев муҳимтарин вежагиҳои насири реализми сотсиалистиро, ки мардумӣ, ҳизбӣ ва малмус будани он аст, дар ҳамон тафсири нақди адабиёти шуравӣ дар ҳикояи худ риоят кардааст” (с. 123).

Ҳамин тавр дар фасли 3.2 дарунмояи ҳикоёт ва дар фасли 3.3 шахсияти қаҳрамонони ҳикоёти нависанда баррасии амиқ шудаанд. Ба бардошти муаллиф дарунмояи ҳикоёти Ф. Муҳаммадиевро масоили маънавияту ахлоқи чомеа ташкил медиҳад. Тамоми риштаҳои ғоя ва мазмуну муҳтавои ҳикояҳои ўз миёни дунёи дарунии қаҳрамонон ва ахлоқи инсонии онҳо мегузарад, ўз тамоми масоили марбут ба маънавиётро мажӯз дар андешаҳо, барҳӯрдҳо, тафаккур ва равони қаҳрамононаш ҳаллу фасл мекунад. Гурӯҳбандии чанде аз қаҳрамонони ҳикояҳо ва баррасии онҳо низ аз дигар муҳимтарин ҷузъи ин пажуҳиши судманд аст.

Хулоса ва пешниҳодҳои муаллиф муҳим ва саривақтӣ буда, арзиши илмиву амалӣ доранд. Муаллиф ҳарчи бештар ба мазмун, моҳият, муҳтаво ва ҷанбаҳои сабку услуг ва руҳияи ҳикоёти ўстоди бузурги сухан ишораҳои хуб намудааст.

Дар маҷмуъ, диссератсия дар асоси талаботи таълифи ин гуна асарҳо ба вучуд омада, забон ва сабки баёни муаллиф низ ҷолиб аст.

Барои хубтар шудани сатҳу савияи рисола ва амиқрафти таҳлил арзи ҷанд пешниҳод савоб аст:

1. Шояд кайҳо вақти он расидааст, ки ба қазияи қаҳрамони мусбат дар насли солҳо 60-80-уми садаи бист (с. 33 ва ғ.) як назари хоси бештар зоҳир шавад. Зухуроти ҷустани ин гуна қаҳрамон, албатта, як навъ падидай он замон буд ва оҳанги замонӣ дошт ва ҳамакнун ба назар мерасад, ки ин муаммо дар асари адабӣ бояд бо назардошт ва фароррафти тамоми хислату ҳарактери қаҳрамон, бо дарки фарозу нишеби онон бояд мавриди гуфтугӯ қарор гирад.

2. Диссертант шеваи хуби радду бадали мавзӯъ ба кор рафта, матолиб дар ҳар ҳолат бисёр амиқ нақду баррасӣ шуда, бо вучуди ин дар баъзе фаслҳо имкон дорад, ҳаллу фасли бештари матолиби таърихиву назарии адабиёт сурат бигирад.

3. Ба феҳрасти адабиёти рисола ворид кардани бархе осори илмии аҳли таҳқиқ, аз ҷумла китобҳои адабиётшиносони варзида Абдувалий Давронов “Нақди адабӣ ва равандҳои адабиёт” (2012), Матлубаи Мирзоюнус “Адабиёти миллӣ ва муколамаи фарҳангҳо” (2016), “Сабкшиносии насли мусоир” (2017) ва бархе дигар арзанда мебуд.

Ин ҳама ба афзудани арзиши диссертатсия мусоидат ҳоҳанд кард.

Дар маҷмуъ, диссертатсияи муҳаққиқ Раҳмонов Ҳафиз Азизович бо ихтисоси илмии интихобнамудаи муаллиф мувофиқат дорад. Мавзӯъ ва мазмуну муҳтавои диссертатсия ба доираи муаммоҳо ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмии 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ таъйин шудаанд, комилан мувофиқ аст.

Хулоса, диссертатсияи Раҳмонов Ҳафиз Азизович дар мавзуи «Фазлиддин Муҳаммадиев ва таҳаввули ҳикояи мусоирни тоҷик (солҳои 60-80-уми асри XX)» кори илмӣ-таҳқиқии анҷомёфта ба ҳисоб меравад.

Автореферати диссертатсия, гузоришҳои хуби илмӣ ва мақолаҳое, ки аз ҷониби Раҳмонов Ҳафиз Азизович ба табъ расида ва ироаи илмӣ шудаанд, муҳтавои асосии диссертатсияро фаро гирифта, аз лаёқати баланди довталаби дараҷаи илмӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Диссертатсияи Раҳмонов Ҳафиз Азизович дар мавзуи «Фазлиддин Муҳаммадиев ва таҳаввули ҳикояи мусоирни тоҷик (солҳои 60-80-уми асри XX)» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзади илми филология,
дотсенти кафедраи адабиёти муосири
тоҷики МДТ “Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд
ба номи академик Бобоҷон Ғафуров”
«6» марта соли 2023

Аъзамов С.Б.

Суроғ: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
вилояти Суғд, шаҳри Ҳуҷанд, Ҳуррамшаҳр, 50
Тел: (+992) 92-838-95-26; (+992) 98-798-18-65
E-mail: subhonazamzod@mail.ru

Имзои С.Б. Аъзамов-ро тасдиқ мекунам:
сардори раёсати кадрҳо ва корҳои маҳсуси
МДТ «Донишгоҳи давлатии Ҳуҷанд
ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»
«6» марта соли 2023

Наврузов Э.М.

Суроғ: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
вилояти Суғд, шаҳри Ҳуҷанд,
гузаргоҳи Мавлонбеков, 1.